

MENTOR

AKADEMİK SANAT VE TASARIM DERGİSİ
ACADEMIC ART & DESIGN JOURNAL
e-ISSN: 3062 – 3022, <https://mentorakademik.com>
Mentor, Cilt:1, Sayı:3, 148-165, 2025
DOI: 10.64293/mentor.v1i3.25

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

OSMANLI PADİŞAH PORTRERLERİ ALBÜMÜNÜN YAPIM TARİHİNİN FİLİGRANLAR ÜZERİNDEN BELİRLENMESİ: BEYAZIT YAZMA ESER KÜTÜPHANESİ ÖRNEĞİ

Betül KÜÇÜK¹

Öz

Yazma eserlerin üretim tarihini tespit etmek, özellikle kolofon, tarih notu veya doğrudan tarihsel bağlam sunmayan nüshalar söz konusu olduğunda ciddi bir zorluk teşkil etmektedir. Bu bağlamda, disiplinler arası yaklaşımlar -özellikle kodikolojik yöntemler, sanat tarihi, tarih ve filigran analizi- tarihleme sürecine katkı sunan başlıca araçlardır. Bu çalışma, Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi Umumi Koleksiyonu'nda yer alan, 5018 envanter numaralı ve Osmanlı padişah portrelerini içeren Tesâvir-i Selâtin-i Osmâniyye adlı albümün üretim tarihini, kâğıt üzerindeki Avrupa menşeli filigranlar ve benzer eser karşılaştırmaları aracılığıyla belirlemeyi amaçlamaktadır. Vakfiyesinde 1850 tarihli bir bağış kaydı yer alsa da eserin üretim tarihi net değildir. Bu doğrultuda, eserin kodikolojik özellikleri incelenmiş; kâğıtlarda yer alan filigranlar tespit edilerek basılı ve çevrimiçi kataloglar aracılığıyla tarihlendirme çalışması gerçekleştirilmiştir. Sanat tarihi incelemeleriyle portrelerin ikonografik özellikleri analiz edilmiş; tarihi kaynaklar taranarak padişahların hükümdarlıkları sırasında gerçekleştirdikleri reformlar değerlendirilmiştir. Ayrıca farklı müze ve kütüphanelerde yer alan benzer albümlerle karşılaştırmalar yapılarak muhtemel yapım tarihi ve ait olduğu dönem hakkında çıkarımlarda bulunulması hedeflenmiştir. Elde edilen tüm veriler, albümün muhtemel üretim döneminin 1815 ile 1828/30 yılları arasına tarihlenebileceğini göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Avrupa kâğıdı, filigran analizi, Osmanlı portre albümü, kodikoloji, tarihleme.

DETERMINING THE PRODUCTION DATE OF THE OTTOMAN SULTANS' PORTRAIT ALBUM THROUGH WATERMARKS: THE CASE OF THE BEYAZIT MANUSCRIPT LIBRARY

Abstract

Determining the production date of manuscript works “poses” a significant challenge, particularly when copies lack a colophon, date note, or direct historical context. In this regard, interdisciplinary approaches—especially codicological methods, art history, historical analysis, and watermark studies—serve as key tools contributing to the dating process. This study aims to determine the production date of the album titled *Tesâvir-i Selâtin-i Osmâniyye*, housed in the Umumi Collection of the Beyazıt Manuscript Library under inventory number 5018, which contains portraits of Ottoman sultans by means of European-origin watermarks on the paper and comparisons with similar works. Although a donation record dated 1850 is present in the foundation charter, the exact production date of the work remains unclear. Accordingly, the codicological features of the album were examined, and the watermarks on the paper were identified and dated using both printed and online catalogs. Art historical analyses were conducted to examine the iconographic characteristics of the portraits, while historical sources were consulted to evaluate the reforms carried out during the reigns of the depicted sultans. Additionally, comparisons were made with similar albums held in various museums and libraries to draw inferences regarding the possible production date and historical context of the work. The evidence gathered suggests that the probable production period of the album can be dated to between 1815 and 1828/30.

Keywords: European paper, watermark analysis, Ottoman portrait album, codicology, dating.

¹ Konservatör, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, betulenginkucuk@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4299-523X

Giriş

Yazma eserlerde sıkça rastlanan filigranlar, kâğıdın üretim sürecinde süzgeçlere yerleştirilen çeşitli şekil ve motiflerden oluşan izlerdir. Genellikle üreticiye, yapım yerine veya tarihe işaret eden bu izler, bazen geometrik desenler ya da figüratif unsurlar da içerebilmektedir (Saraç, 2012, 326; Rukancı, 2012, 192). El yapımı kâğıtlarda, tel örgüden yapılmış kalıplara yerleştirilen bu şekiller, hamurun dökümü sırasında yüzeyde lif yoğunluğunu azaltarak ışığa tutulduğunda saydam biçimde görünür hâle gelmektedir (Güney ve Erdoğan, 2024, s. 115). Özellikle Osmanlı yazmalarında karşılaşılan Avrupa menşeli kâğıtlar, dönemin ticaret ağı ve kültürel ilişkileri bakımından da değerlendirmeye alınmaktadır (Saraç, 2012, s. 327; Biddle, 2017, s. 28).

Filigran tespiti ve tarihleme süreci, çeşitli ışıklandırma teknikleriyle görselleştirme, şekil ve konum analizi ile katalog ve veri tabanları aracılığıyla eşleştirme aşamalarından oluşan analitik bir yöntemle yürütülmektedir (Kropf, 2012). Bu yöntem sayesinde yazmanın orijinalligi sorgulanabilmekte, olası sahtecilikler değerlendirilebilmekte ve üretim dönemi daha sağlam verilerle temellendirilebilmektedir. Örneğin, Sasaki (1992) Aosta Yazması'nın üretim tarihini filigranlar yoluyla belirlemiştir. Saraç (2017) ise Ankara Etnografya Müzesi'ndeki 94 yazmanın filigranlarını analiz ederek üretim tarihlerine dair çıkarımlar yapmıştır. Kapitan (2021) ise 19. yüzyıla ait İzlanda yazmalarının tarihlemesini filigranlar yoluyla yapmıştır. Daha yakın dönemde, Ornato (2022) Low Countries bölgesindeki 15. yüzyıla ait yazmaları, Safitri ve arkadaşları (2022) ise Batı Cava bölgesinde bulunan ve 14. yüzyıla tarihlendirildiği iddia edilen bir Kur'an nüshasını inceleyerek, nüshanın aslında 17. veya 18. yüzyılda kopyalanmış olabileceğini ortaya koymuşlardır. Gonçalves (2023) ise 1750–1800 yılları arasında Brezilya'daki Minas Gerais bölgesinde kullanılan arşiv belgelerindeki kâğıtların kökenini filigranlar üzerinden araştırmıştır.

Tarihlendirme çalışmalarında filigran araştırmaları tek başına yeterli değildir. Bu tür teknik analizlerin, sanat tarihi incelemeleri ve tarihsel bağlam araştırmalarıyla birlikte yürütülmesi, daha sağlıklı sonuçlar elde edilmesini sağlamaktadır. Özellikle üslup, figüratif anlatım biçimleri, ikonografik ayrıntılar ve döneme özgü süsleme teknikleri aracılığıyla, eserlerin üretildikleri zaman aralıklarının daraltılabildiği görülmektedir. Portrelerdeki giysi unsurları, yüz ifadeleri ve kompozisyon düzeni gibi detaylar, dönemin sanatsal eğilimlerini yansıtmakta ve benzer örneklerle karşılaştırılarak anlamlandırılmaya çalışılmaktadır. Bu tür karşılaştırmalarla, eserin kronolojik ve kültürel bağlamının daha sağlıklı bir şekilde tanımlanabilmektedir. Ayrıca tarihî belgeler, vakfiyeler, arşiv kayıtları ve yazılı kaynaklar aracılığıyla da yazma eserlerin üretim süreçlerine dair tamamlayıcı veriler elde edilebilmektedir. Bu kaynaklarda, kimi zaman eserin siparişine, müellifine ya da istinsah tarihine ilişkin doğrudan bilgiler yer alabildiği gibi; kâğıt tedariki, sanatçı ilişkileri, üretim atölyeleri ve saray himayeleri gibi dolaylı unsurlar da saptanabilmektedir.

Araştırmanın Amacı

Yazma eserlerde bulunan vakfiye tarihleri, eserin el değiştirme, bağışlanma veya nakliye süreçlerini göstermekte olup, doğrudan eserin yapım tarihini vermemektedir. Bu nedenle, eserin gerçek üretim tarihinin belirlenmesi için yalnızca vakfiye tarihlerine dayanmak yetersiz kalmaktadır. Bu çalışma, Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi Umumi Koleksiyonu'nda kayıtlı, 5018 envanter numarasını taşıyan ve Osmanlı Devleti'nin ilk otuz padişahının portrelerini içeren Tesâvir-i Selâtin-i Osmâniyye adlı albümün, yapım teknikleri ve filigranları doğrultusunda yaklaşık üretim tarihinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda, albümde kullanılan materyallerin, ciltleme yöntemlerinin ve filigranların detaylı analizi gerçekleştirilerek, eserin tarihsel bağlamda daha doğru bir şekilde konumlandırılması hedeflenmiştir. Böylece hem sanat tarihine hem de Osmanlı yazma eserleri üzerine yapılan araştırmalara katkı sağlamıştır.

Yöntem

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemi temel alınarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın odağını, Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi Umumi Koleksiyonu'nda bulunan ve Osmanlı padişahlarının portrelerini içeren albümün kodikolojik analiz, karşılaştırmalı görsel inceleme ve filigran tespiti oluşturmaktadır. Kodikoloji, yazma eserlerin metin, cilt, pigment gibi yapımında kullanılan tüm fiziksel niteliklerini inceleyen bir bilim dalıdır. Ayrıca, kodikoloji çalışmaları, bilimsel analiz teknikleriyle desteklenerek eserin yapım tekniklerine ilişkin kesin sonuçlar elde edilmesini sağlamaktadır. Elde edilen veriler birleştirilerek eserin tarihlendirilmesi ve coğrafi konumunun belirlenmesi mümkün olmaktadır. (Johnson, 2022, s. 107; Deroche vd., 2005). Çalışma kapsamında kodikolojik incelemelerde, eserin cilt süsleme özellikleri, forma düzeni, şiraze örgüsü, yazı dili/türü, kâğıt türü, filigranları ve mürekkep türü görsel analiz ve detaylı incelemelerle araştırılmıştır.

Filigranların belgelenmesi aşamasında, alttan ışık kaynağı olarak Slim Light (aydınlatma tablası) kullanılmıştır. Slim Light filigran tespitinde kullanılan, ince ve homojen ışık yayan bir aydınlatma sistemidir. Bu sistem, hassas belgelerin yapısal bütünlüğüne zarar vermeden inceleme yapmayı mümkün kılmaktadır. Bu yöntemle, filigranlı sayfanın hemen arkasından verilen kontrollü ışık sayesinde filigranlar net ve belirgin bir biçimde ortaya çıkarılmış; elde edilen görüntüler üzerinden ise filigranın desen yapısı ile geniş ve dar süzgeç aralıkları detaylı şekilde tespit edilmiştir. Bu desenler, asetat üzerine asetat kalemleri ile dikkatlice çizilerek, filigranın özgün yapısı görsel olarak kayıt altına alınmıştır. Asetatın sol üst köşesine ise, ilgili filigranın ait olduğu kütüphane veya koleksiyon bilgileri, eserin envanter numarası ve filigranın bulunduğu sayfa not edilmiştir. Asetat üzerine yapılan belgelemelerin ardından tüm çizimler taranmıştır. Böylece gözlemlenen filigranların bir envanteri de oluşturulmuştur. Bu uygulama, filigranların sistematik olarak arşivlenmesini ve ilerleyen çalışmalar için kolay erişilebilir olmasını sağlamaktadır. Ayrıca filigran üzerindeki geniş süzgeç aralıkları cetvel kullanılarak ölçülmüş, elde edilen ölçümler titizlikle kaydedilmiştir. Bu ölçüm verileri, filigranların sınıflandırılması, karşılaştırılması ve tarihsel analizinde referans niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla, uygulanan bu metodoloji, filigran araştırmalarında standart bir prosedür olarak kabul edilmekte ve filigranların tanımlanmasında objektif ve tekrarlanabilir sonuçlar elde edilmesini mümkün kılmaktadır.

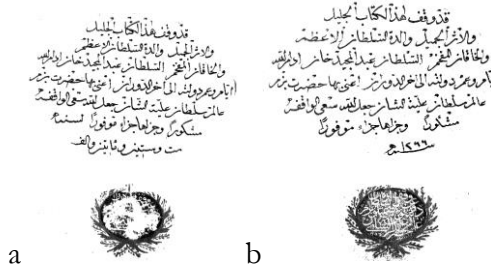
Filigran araştırmaları kapsamında ise hem basılı kataloglardan hem de dijital veri tabanlarından yararlanılmıştır. Başta Charles-Moïse Briquet'in dört ciltlik "Les Filigranes" adlı temel eseri olmak üzere, Theo ve Frans Laurentius'un "Italian Watermarks 1750–1860", Simmons ve Van Ginneken tarafından yayına hazırlanan iki ciltlik "Likhachev's Watermarks", Asparoukh Velkov ile Stephane Andreev'in "Filigranes Dans Les Documents Ottomans I: Trois Croissants" ve W.A. Churchill'in "Watermarks in Paper in Holland, England, France, etc. in the XVII and XVIII centuries and their interconnection" adlı çalışmaları filigranların sınıflandırılmasında başlıca kaynaklar olarak kullanılmıştır. Ayrıca Memory of Paper gibi dijital veri tabanları üzerinden görsel karşılaştırmalar yapılmış, Avrupa kâğıtları ile Osmanlı kullanımındaki örnekler arasında eşleşmeler aranmıştır.

Söz konusu eserde padişah portreleri II. Mahmud ile son bulduğundan, diğer müze ve kütüphane koleksiyonlarında yer alan II. Mahmud portreleri de taranmıştır. Bu amaçla; Suna ve İnan Kıraç Vakfı, Konya Mevlâna Müzesi, Topkapı Sarayı Müzesi, Türk İslam Eserleri Müzesi, Berlin Staatsbibliothek Preußischer Kulturbesitz, Süleymaniye Kütüphanesi Nafiz Paşa Koleksiyonu gibi kurumların dijital katalogları ve yayınlanmış albümleri incelenmiş, eserdeki portre düzeni ile bu örnekler karşılaştırılmıştır. Bu çalışma kapsamında Osmanlı padişah portre albümleri üzerine yapılan karşılaştırmalı analiz, incelenebilen koleksiyonlara ait görsel malzemelere dayanmaktadır. Albümlerden yalnızca Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi (BYEK) ve Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi örnekleri fiziksel olarak incelenebilmiş; diğer albümlere ilişkin değerlendirmeler ise dijital arşiv görselleri ve yayınlanmış katalog verileri üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu durum, özellikle kâğıt türü, boyut, ciltleme, boya kalitesi ve üretim teknolojisi gibi kodikolojik unsurların doğrudan

karşılaştırılmasını kısıtlamaktadır. Görsel benzerlikler üzerinden yapılan çıkarımlar, fiziki inceleme eksikliği nedeniyle belirli ölçüde yorum içermektedir. Bu bağlamda, albümlerde yer alan bazı reform sonrası temsillerin orijinal üretim sürecine mi ait olduğu yoksa sonradan ekleme mi olduklarına dair kesin sonuçlara yalnızca görsel analizle ulaşmak mümkün olmamıştır. Elde edilen veriler, mevcut durumun görsel temsili üzerinden değerlendirilmiş, ancak bu sınırlılık göz önünde bulundurularak yorumlanmıştır.

Eserin Tanımı

Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi Umumi Koleksiyonu'nda yer alan ve 5018 demirbaş numarasıyla kayıtlı “*Tesâvîr-i Selâtin-i Osmâniyye*” adlı eser, Osman Gazi'den II. Mahmud'a kadar 30 Osmanlı padişahının portrelerini içermektedir. Eserin ön ve arka sayfalarında bulunan vakfiye sayfasında, Türkçe ifadeyle, II. Mahmud'un oğlu Sultan Abdülmecid'in saltanat dönemi olan 1839-1861 yılları arasında, Validesi Bezmialem Sultan tarafından 1266 Hicri (1850 Miladi) tarihinde vakfedildiği belirtilmekte ve altında vakıf mührü yer almaktadır (Görsel 1).

Görsel 1: *Vakfiye Sayfası a) ön sayfa, b) arka sayfa*

Cilt Özellikleri

Eserin cildi bordo renkli deriden yapılmıştır ve geometrik desenler, çiçek, yaprak ve dal gibi süsleme unsurları ile bezemelidir. Eserde sertab ve mıklep bulunmaktadır. Cildin ön kapak, arka kapak, sertab ve mıklebi mukavva (2mm+)’dır. Ayrıca eserin cildi 2 parça bordo renkli deriden oluşmaktadır. Deriler sırt kısmında birleştirilmiştir. Öncelikle ön kapağın bordo renkli derisi yapıştırılmış ardından sertab, mıklep ve arka kapağı kaplayan bordo renkli deri yapıştırılmıştır. Ön ve arka kapak içleri ve mıklep içi siyah renkli Avrupa kâğıdı ile kaplanmıştır.

Eserin şirazesi batı tarzında olup, baş şirazesi mevcut ancak dağılmış haldedir. Etek şirazesi ise bulunmamaktadır. Şiraze yastığı olarak saman ip kullanıldığı düşünülmektedir. Şiraze örgüsünde kırmızı/bordo(?) ve yeşil/sarı(?) renk pamuk ipler kullanılmıştır (Görsel 3). Eserde kullanılan şiraze iplerinin renkleri, çevresel etkenler (örneğin, ortamda bulunan kir ve toz gibi) nedeniyle solmuş veya orijinal renklerinden farklı görünebilmektedir.

Eserin ön kapağı, 21,4 cm eninde ve 27,3 cm boyundadır. Sırt kısmı 6,4 cm eninde ve 27,3 cm boyundadır. Arka kapağın ölçüleri ise 22,5 cm en ve 27,2 cm boy olarak kaydedilmiştir. Sertabın eni 4,2 cm, boyu ise 27,1 cm’dir. Mıklep ise en geniş noktada 6,5 cm eninde ve 27,1 cm boyundadır.

Metin Özellikleri

Eserin metin kısmı kâğıt ve murakkalardan oluşmaktadır. Murakkalar üzerinde padişah portreleri yer alırken, kâğıt kısımlarda padişahların isimleri bulunmaktadır. Portreler, murakka üzerine suluboya tekniğiyle yapılmıştır. Sayfa kenarları bordo renkli deriyle çevrelenmiş, padişahlar oval çerçeveler içinde ayakta betimlenmiştir. Suluboya tekniğinde kırmızı, beyaz, siyah, pembe ve yeşil gibi çeşitli renkler

kullanılmıştır. Her portreyi takip eden ilk sayfa, padişahın ismi ve lakabının yer aldığı, filigranlı ve aharsız krem renkli makine kâğıdından oluşmaktadır. Bu sayfaların ardından, sayfa sayısı 1 ile 4 arasında değişen, üzerinde yazı bulunmayan nohudi renkli kâğıtlar gelmektedir. Bu kâğıtlar iki türdedir: aharlı ve filigranlı makine yapımı ile aharlı, filigranlı Avrupa kâğıtları. Eserde kullanılan kâğıtların kalınlıkları milimetre cinsinden şu şekildedir; portrelerin yer aldığı murakkalar: 2,40 mm (sayfa 1), padişah isimlerinin yazılı olduğu krem renkli kâğıtlar: 0,11 mm (sayfa 2), Nohudi renkli boş kâğıtlar: 0,07 mm (sayfa 4).

Krem renkli sayfalarda yer alan padişah isimleri siyah renkli is mürekkebiyle yazılmıştır. Satır sayısı genellikle 1 ile 2 arasında değişmektedir. Bazı sayfalarda kırmızı kurşun kalemle yapılmış düzeltmeler de gözlemlenmektedir. Eserin forma dikişinde tezgâh dikişi uygulanmış, kolon dikişlerinin ise şiraze örgüsü sırasında atıldığı tespit edilmiştir. Eser, portrelerle birlikte toplam 179 sayfadan oluşmaktadır.

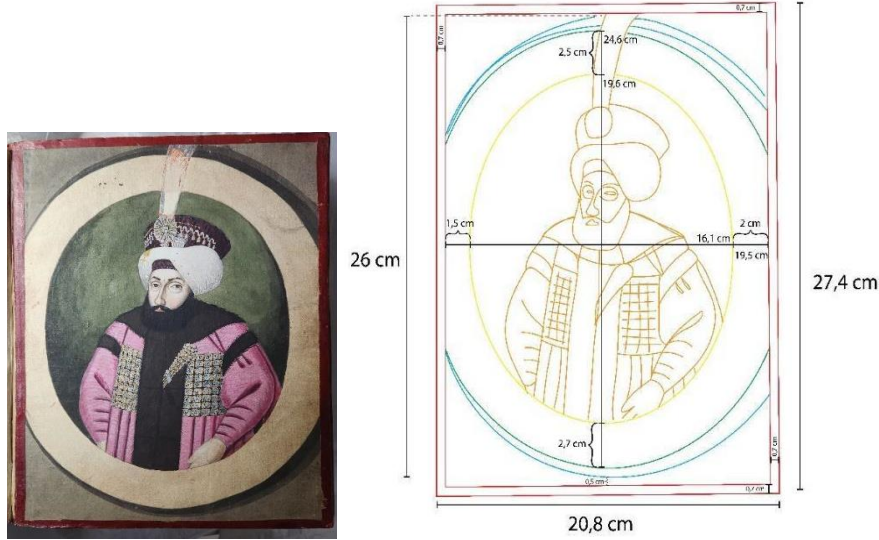
II. Mahmud Portre Detayları

Albümde yer alan son padişah portresi II. Mahmud'a aittir. II. Mahmud (1785–1839), 1808–1839 yılları arasında Osmanlı tahtında bulunmuş ve saltanatı döneminde, devletin modernleşme ve merkezi otoritenin güçlendirilmesi amacıyla birçok reform gerçekleştirmiştir (Stephanov, 2021, s. 110). Bunlar arasında en dikkat çeken, 1829 yılında hayata geçirilen kıyafet reformudur. Bu reformla geleneksel Osmanlı giysilerinin yerine Batı tarzı kıyafetlerin kullanımı teşvik edilerek, devlet görevlileri ve askerler arasında modern bir görünüm oluşturulması hedeflenmiştir. Kıyafet reformu, Osmanlı toplumunda değişimin simgesi olarak kabul edilmiş ve II. Mahmud'un Batılılaşma politikalarının önemli bir parçası olmuştur (Ateşli, 2016, s. 7; Oran, 2022, s. 144-145).

Çalışma kapsamında incelenen eserde padişah, yarım boy ve ayakta betimlenmiş olup, figür klasik madalyon formu içinde resmedilmiştir. Portrede kullanılan teknik ve kompozisyon dili, dönemin sanat anlayışını yansıtmakla birlikte Batılı etkilerin de izlerini taşımaktadır. Figür, yeşil tonlarda bir arka plan önüne yerleştirilmiştir. Renk geçişi aşağıdan yukarıya doğru koyudan açığa ilerleyerek derinlik etkisi oluşturmakta ve figürün belirginleşmesini sağlamaktadır. Padişah, pembe tonlarında gösterişli bir kaftan giymekte, kaftan üzerindeki beyaz ve siyah renklerle işlenmiş detaylar, kumaş dokusunun ve saray giysisinin zenginliğini vurgulamaktadır. Göğüs hizasında, kaftanın arasından görünen işlemeli kılıç hem sembolik bir güç göstergesi hem de portreye hareket katan bir unsur olarak yer almaktadır. Başında yer alan büyük beyaz sarık, dönemin klasik Osmanlı saray giysisiyle uyumlu olup, ucundaki sorguç kompozisyonun üst sınırını aşarak çerçevenin dışına taşmaktadır. Bu durum portreye hem görsel devamlılık hem de üç boyutlu bir etki kazandırmaktadır.

Sanatçı, ışık ve gölgeyi sol üstten gelecek şekilde kurgulamış; böylece yüz ve giysi katlarında derinlik oluşturarak portreye hacim kazandırmıştır. Madalyonun sağ kısmına eklenen siyah kontur hattı, çerçeveye hacim etkisi katmakta ve ışığın geliş yönünü vurgulamaktadır. Madalyonun dış çerçevesinde ise açık krem ve devetüyü tonları tercih edilerek figürün kontrastı artırılmıştır. Figürün elleri madalyon sınırının arkasında bırakılarak detaylandırılmamış, bu durum resmin genel kompozisyonuna sadelik katmıştır.

Portre, 27,4 x 20,8 cm boyutlarındadır. Sayfa kenarlarında yer alan bordo renkli deri bordürler, ağız, baş, sırt ve etek bölümlerinde yaklaşık 0,7 cm kalınlığındadır. Görsel 2'de yer alan ölçü detayları incelendiğinde, portrede oran-orantı dengesi gözetilerek dikkatli bir tasarım yapıldığı görülmektedir. Bu oranlar hem figürün gerçekçi kurgusunu desteklemekte hem de Osmanlı portre geleneği içindeki klasik anlayışa uyum sağlamaktadır.

Görsel 2: BYEK_B.5018 II. Mahmud betimlemesi.

Portre sayfasının solunda yer alan, padişahın adının yazılı olduğu krem renkli kâğıdın üst kısmında Türkçe anlatımla Gazi Sultan II. Mahmud Han, Sultan Abdülhamid Han'ın oğlu, Allah onun zamanını daim eylesin ifadesi yer almaktadır (Görsel 3). Bu ibare, yalnızca padişahın adını vermekle kalmayıp, onun soyunu ve dua cümlesiyle birlikte hükmünün uzun sürmesi temennisini de içermektedir. Diğer padişah betimlemelerinde yalnızca padişahın ismine yer verilirken, II. Mahmud'a ait bu portrede dua içeriğiyle daha detaylı bir yazı kullanılmış olması dikkat çekicidir. Bu durum, portre hazırlandığı sırada II. Mahmud'un hayatta olduğunu ve eserin onun saltanatı döneminde üretildiğini düşündürmektedir.

سلطان محمود خان ثاني الغازی ابن سلطان عبد الحمید خان
عسره الله تعالى الى اخر الزمان

Görsel 3: II. Mahmud'un adı ve saltanat süresinin uzun olmasına dair yazılan dua.

Filigran Tespiti

Bu çalışmada incelenen eserde, Osmanlı padişahlarının isimlerinin yer aldığı krem renkli makine kağıtları ile takip eden nohudi renkli Avrupa menşeli ve makine yapımı kağıtlar üzerinde çeşitli filigranlar tespit edilmiştir. Filigranların büyük çoğunluğu eserin farklı sayfalarında yer almakta olup, özellikle belirgin filigran içeren sayfalar seçilerek incelemeler gerçekleştirilmiş ve toplamda 6 farklı filigran tespit edilmiştir. Bunlar; Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi'nin portresinin hemen ardından gelen krem renkli sayfada (Filigran No. 1), ikinci Osmanlı padişahı Orhan Gazi'ye ait olan 2. ve 3. nohudi renkli makine kağıtlarında (Filigran No. 2), I. Bayezid'in portresinin bulunduğu murakkanın ilk nohudi kağıdında (Filigran No. 3), I. Bayezid portresinin yer aldığı murakkanın devamındaki nohudi renkli Avrupa kağıdında (Filigran No. 4), II. Mustafa'nın portresi sonrası yer alan nohudi renkli Avrupa kâğıdında (Filigran No. 5) ve II. Mustafa'nın portresinin yer aldığı murakkanın devamında yer alan nohudi renkli Avrupa kâğıdında (Filigran No. 6)'dır.

*Osmanlı Padişah Portreleri Albümünün Yapım Taribinin Filigranlar Üzerinden Belirlenmesi:
Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi Örneği*

Filigran No.	Tespit Edilen Sayfa No.	Kâğıt Özellikleri	Süzgeç İzleri	Ölçüler	Filigran Desen Tanımı	Filigran Deseni
1	Osman Gazi'nin portresinden sonra gelen 1. sayfa	Krem renkli, aharlı, makine kâğıdı	Mevcut değil	Mevcut değil	Tanımlanamadı	
2	Orhan Gazi'nin portresinden sonra gelen 2. Ve 3. sayfa	Nohudi renkli, makine kâğıdı	Mevcut değil	Mevcut değil	NICOLO POLLERI	
3	I. Bayezid'in portresinden sonra gelen 2. Sayfa	Nohudi renkli, Avrupa Kâğıdı	9 adet geniş, 13 adet dar süzgeç izi	Geniş süzgeç aralıkları 1,1 cm ile 2,1 cm arasında	Filigranın üst kısmında bir taç, altında çerçeve içerisinde bir boynuz figürü yer almaktadır. Alta "G" ve "V" harfleri bulunmakta	
4	I. Bayezid'in portresinden sonra gelen 5. sayfa	Nohudi renkli, Avrupa Kâğıdı	9 adet geniş, 11 dar süzgeç izi	Geniş süzgeç aralıkları 2 cm ile 2,2 cm arasında	LA BRIGLIA	
5	II. Mustafa'nın portresinden sonra gelen 2. sayfa	Nohudi renkli, Avrupa Kâğıdı	6 adet geniş 13 dar süzgeç izi	Süzgeç aralıkları 2,7 cm ile 2,9 cm arasında	PIETER DE VRIES & COMP.	
6	II. Mustafa'nın portresinden sonra gelen 4. sayfa	Nohudi renkli, Avrupa Kâğıdı	6 adet geniş ve 13 dar süzgeç izi	Geniş süzgeç aralıkları 2,7 cm ile 2,9 cm arasında	Çerçeve içinde LA BRIGLIA	

Tablo 1: *Filigranların numaralandırılması ve tasnifi*

Filigran Araştırmaları

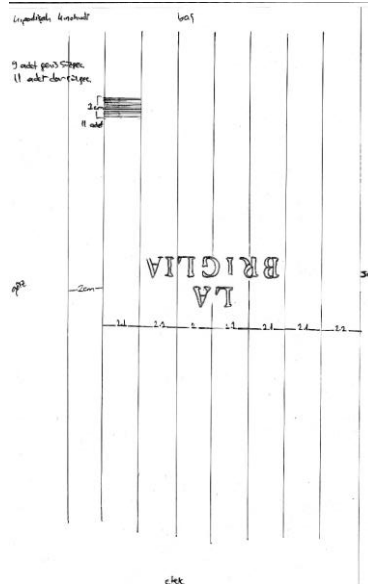
Yazma eserlerde bulunan filigranlar kâğıdın yapım tarihine dair bilgiler sunmaktadır. Literatürde bulunan çeşitli kaynaklar ve çevrim içi erişimler sayesinde filigranların benzerleri ya da tıpkılarına ulaşmak mümkündür. Ayrıca bu araştırmalar benzer filigranların karşılaştırılmasına ve aynı olanların eşleştirilmesine olanak sağlamaktadır (Deroche, vd., 2005, s. 59).

Filigran No. 1; bu filigranın deseni belirlenememiş ve yapılan araştırmalarda filigrana yönelik bilgi elde edilememiştir.

Filigran No. 2; bir varağın sağ ve sol tarafında yer almaktadır. Nicolo Polleri ailesinin 18. yüzyılda İtalya'nın belirli bölgelerinde kâğıt üretimi gerçekleştirdiği ve ürettikleri kağıtların, krem renkli olup, liflerin homojen dağılımı ve pürüzsüz yüzeyiyle ayırt edildiği bilinmektedir (Gonçalves, 2023). Ancak yapılan araştırmalar sonucunda bu filigranın benzer örneklerine rastlanmamıştır.

Filigran No. 3; bu filigran tipi, Avrupa'da özellikle Hollanda, İtalya ve Almanya başta olmak üzere birçok kâğıt üreticisi tarafından 18. ve 19. yüzyıllarda yaygın şekilde kullanılmıştır. Ancak yapılan literatür ve veri tabanı taramalarında eserde yer alan örnekle örtüşen bir filigrana rastlanmamıştır.

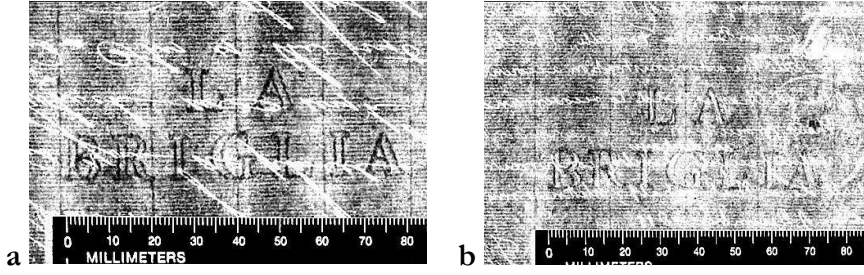
Filigran No. 4;

Görsel 4: *Filigran No.4- Asetat üzerine çizim*

“LA BRIGLIA” ibaresi taşıyan filigran örnekleri, literatürde farklı tarihli belgelerde yer alan varyantlarıyla karşılaştırılmış ve bu karşılaştırma harf formu, oransal yapı ve biçimsel tutarlılık üzerinden gerçekleştirilmiştir (Görsel 4).

ABD Kongre Kütüphanesi'nde bulunan ve Gravell Watermark Archive veri tabanında kayıtlı olan ve 7 Haziran 1808 tarihli bir belge, Savannah kentinde yazılmış bir mektuba aittir. Tipografik yapı, eserdeki örnekle biçimsel olarak benzerlik göstermekte; harf dizilimi ve çizgi aralığı açısından örtüşmektedir. Aynı veri tabanına kayıtlı olan bir diğer filigran örneği 25 Aralık 1815 tarihli belge, bir mektuba aittir. Tipografik düzen, eserdeki örnekle biçim açısından uyumlu olup, harf sıralaması ve çizgi kalınlığı bakımından paralellik göstermektedir (Görsel 5).

Görsel 5: ABD Kongre Kütüphanesi Örnekleri a) 1808 tarihli belgede tespit edilen filigran, b) 1815 tarihli belgede tespit edilen filigran

Kaynak: a) <https://memoryofpaper.eu/gravell/record.php?RECID=4285>, Erişim Tarihi: 09.06. 2025;
b) <https://memoryofpaper.eu/gravell/record.php?RECID=4284>, Erişim Tarihi: 09.06. 2025.

1842 tarihli filigran; bu filigran, “L” harfinin eğimli bir hatla uzandığı, “A” harfinin sağ çizgisinin daha ince, sol çizgisinin ise kalın tutulduğu; “B” harfinin üst kısmının dar ve alt kısmının geniş biçimlendirildiği bir tipografi sunmaktadır. “R” harfi belirgin şekilde kalınlaştırılmış alt bacak yapısına sahiptir. Bu detaylar, eserde tespit edilen filigranla karşılaştırıldığında belirgin yapısal farklılıklar göstermektedir (Görsel 6-a). 1845 tarihli filigran, önceki örneğe kıyasla daha dengeli bir tipografik yapı sunmakla birlikte, yine de “L”, “A” ve “B” harflerinde biçimsel farklar gözlemlenmektedir. Bu harfler arasında özellikle “L” harfinin gövde formu, eserdeki filigrandan daha düz ve kısa tutulmuş; “A” harfinin iç açıklığı daha geniş bırakılmıştır (Görsel 6-b). Genel yerleşim ve harf oranları açısından bu örnek de eserde yer alan filigranla tam anlamıyla örtüşmemektedir. 1850 tarihli filigran önceki örneklerle karşılaştırıldığında tüm harflerde daha çağdaştırılmış ve daraltılmış bir tipografi sunmaktadır. Bu örnekte, harfler arası boşluk artmış; çizgi kalınlıkları ise homojenleşmiştir. Ancak bu özellikler, eserdeki filigranın tipografik karakterinden belirgin şekilde ayrılmakta ve benzerlik ihtimalini zayıflatmaktadır (Görsel 6-c).

Görsel 6: Benzer Örnekler a) 1842 tarihli örnek, b) 1845 tarihli örnek, c) 1850 tarihli örnek.

Kaynak: Laurentius ve Laurentius, 2016, s.33, 35 ve 36.

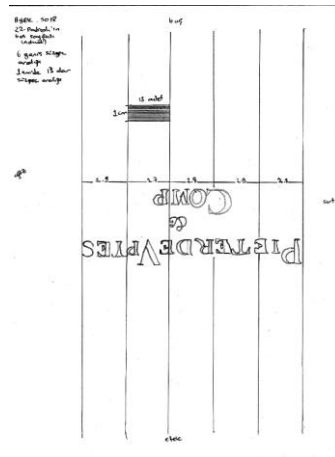
Filigran tipografisi üzerine yapılan karşılaştırmalı analizler, eserdeki “LA BRIGLIA” ibaresine en yüksek düzeyde benzerlik gösteren örneğin 1815 tarihli olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Bu filigran, ABD Kongre Kütüphanesi’nde yer alan filigrana ait olup, “L”, “A”, “B”, “R” ve “G” harflerinin biçimsel yapıları ve orantıları açısından eserdeki örnekle büyük ölçüde örtüşmektedir. 1808 tarihli Savannah örneği ile de kısmi benzerlikler saptanmış; özellikle tipografik yapı, harf dizilimi ve çizgi aralığı açısından örtüşmeler gözlemlenmiştir. Ancak biçimsel detaylar açısından 1815 tarihli örnek kadar güçlü bir uyum sunmamaktadır. Buna karşılık, 1842 tarihli örnekte “L” harfinin eğimli yapısı, “A” harfinin asimetrik çizgileri, “B” harfinin orantısal farklılıkları, “R” harfinin kalınlaştırılmış alt bacağı ve “G” harfinin dar formu gibi belirgin tipografik sapmalar, bu örneğin eserdeki filigranla örtüşmediğini göstermektedir. Benzer şekilde, 1845 tarihli örnekte “R” ve “G” harflerinde kısmi benzerlikler gözlemlense de “L”, “A” ve “B” harflerindeki biçimsel farklar ve genel kompozisyon farklılığı, doğrudan bir eşleşmeyi mümkün kılmamaktadır. 1850 tarihli filigran ise, çağdaştırılmış, daraltılmış ve homojenleştirilmiş bir tipografik yapıya sahip olup, harfler arası boşlukların artması ve çizgi kalınlıklarının standartlaşması gibi nedenlerle eserdeki filigranla tamamen ayrılmaktadır (Tablo 2).

Filigranın Bulunduğu Yer	Tarih	Benzerlikler	Farklılıklar	Değerlendirme
ABD Kongre Kütüphanesi	1808	Tipografik yapı benzer; harf dizilimi ve çizgi aralığı örtüşüyor	Biçimsel benzerlikler sınırlı	Kısmi benzerlik; 1815'e göre daha az uyumlu
ABD Kongre Kütüphanesi	1815	"L", "A", "B", "R", "G" harflerinin biçim ve orantıları büyük ölçüde örtüşüyor	Belirgin farklılık tespit edilmemiş	En yüksek düzeyde benzerlik gösteren örnek
	1842	Yok	"L" eğimli; "A" sağ ince, sol kalın; "B" üst ince, alt geniş; "R" alt kalın; "G" dar ve sıkışık	Yapısal olarak eserdeki filigrandan ayrışıyor
	1845	"R" ve "G" harflerinde belirli benzerlikler	"L", "A", "B" harflerinde açık tipografik farklar; genel yerleşim ve oranlar farklı	Sınırlı benzerlik; doğrudan örtüşme yok
	1850	Yok	Tüm harflerde çağdaştırılmış ve daraltılmış tipografi; harf arası boşluklar artmış	Eserdeki filigrandan tamamen ayrışıyor

Tablo 2: *Filigranların Benzerlik ve Farklılıklarının karşılaştırılması*

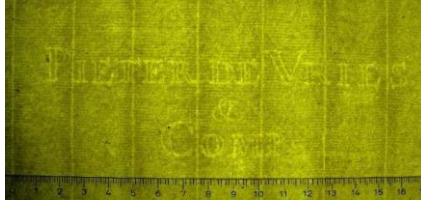
Tüm bu karşılaştırmalar doğrultusunda, 1815 tarihli örneğin filigran tipografisi bakımından eserdeki örnekle en yüksek düzeyde benzerlik gösterdiği, diğer örneklerin ise yapısal ve biçimsel farklar nedeniyle eserden belirgin şekilde ayrıştığı sonucuna varılmıştır.

Filigran No.5; eserde tespit edilen "PIETER DE VRIES & COMP." ibareli filigran incelendiğinde, bu ibarenin 18. yüzyıl sonlarından 19. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Avrupa'da farklı coğrafyalarda üretilmiş belgelerde tekrarlandığı görülmektedir (Görsel 7).

Görsel 7: *Eserde bulunan No. 5 filigranı*

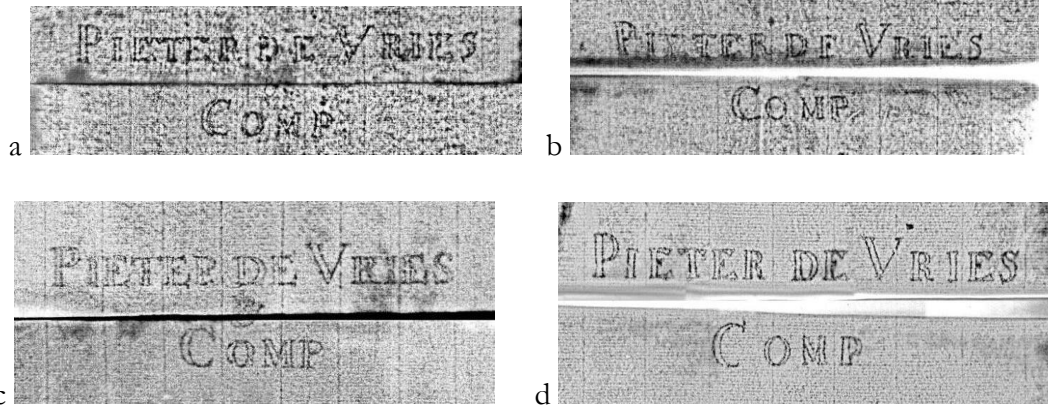
1799 – *Almanya, Coburg*: En erken tarihli örnek, Landesbibliothek Coburg'da bulunan ve 1799 yılına tarihlenen belgedir (Görsel 8).

Görsel 8: 1799 yılına tarihlenen belge, Landesbibliothek, Coburg, Almanya.

Kaynak: https://memoryofpaper.eu/rism_bsb/rism_bsb.php?Nr=D-Cl%2024, Erişim Tarihi: 22.08.2023.

Staatsbibliothek zu Berlin arşivinde bulunan Heinrich August Marschner'e ait el yazmasında (Mus.ms.autogr. Marschner, H. 10) aynı ibareye sahip filigran tespit edilmiştir. Belge 1815 yılına tarihlenmiştir (Görsel 9-a). Benzer bir filigran, yine Staatsbibliothek zu Berlin'de yer alan August Eberhard Müller'in "Instruktive Übungsstücke" adlı eserine ait 1817 tarihli belgede (Mus.ms.autogr. Müller, A. E. 1 M Bl. 6) yer almaktadır (Görsel 9-b). Andreas Jakob Romberg'in "Der Tod" başlıklı eserine ait, 1821 yılına tarihlenen el yazmasında da (Mus.ms.autogr. Romberg, A. 2 N (3)), aynı filigrana rastlanmaktadır (Görsel 9-c). Ludwig van Beethoven'e ait 1824–1825 tarihli bir mektupta (Mus.ms.autogr. Ries, H. 5 N Bl. 8v), benzer biçimde "PIETER DE VRIES & COMP." filigranına yer verildiği kaydedilmiştir (Görsel 9-d). Bu belge, filigranın kullanım sürecinin 1825 yılına kadar uzandığını göstermesi açısından önemlidir.

Görsel 9: Benzer Örnekler- Almanya, a)1815, b) 1817, c) 1821 Öncesi, d) 1824–1825.

Kaynak: a) https://www.wasserzeichen-online.de/wzis/struktur.php?ref=DE0960-RiesH5N_8v, b) <https://www.wasserzeichen-online.de/wzis/detailansicht.php?id=137851>, c) <https://www.wasserzeichen-online.de/wzis/detailansicht.php?id=141269> d) <https://www.wasserzeichen-online.de/wzis/detailansicht.php?id=141648>, Erişim Tarihi 22.08.2023.

Roma'da bulunan Istituto Centrale per il Catalogo e la Documentazione (ICPAL) arşivlerinde yer alan ancak tarihlendirilemeyen belgede, yine aynı filigran ibaresi görülmektedir (Görsel 10).

Görsel 10: Tarih yok, Istituto Centrale per il Catalogo e la Documentazione (ICPAL), İtalya.

Kaynak: <https://cci-icpal.cultura.gov.it/at/it/documenti/detail/2109.html>, Erişim Tarihi, 22.08.2023

Bulunduğu Yer	Tarih	Belge/Eser	Benzerlik	Farklılık	Değerlendirme
Coburg, Almanya	1799	Landesbibliothek Coburg'da bir belge			Düşük benzerlik
Berlin, Almanya	1815	Heinrich August Marschner'e ait el yazması		Tipografi ve yerleşim açısından daha zayıf benzerlik	Orta benzerlik
Berlin, Almanya	1817	August Eberhard Müller'in "Instruktive Übungsstücke" adlı eseri		Harf formu ve dizilimde belirgin farklar	Düşük benzerlik
Berlin, Almanya	1821	Andreas Jakob Romberg'in "Der Tod" başlıklı eseri	Harf dizimi ve hizalanışı eserdeki örneklerle yüksek benzerlik gösteriyor		Yüksek benzerlik (en yakın örneklerden biri)
Berlin, Almanya	1824–1825	St Ludwig van Beethoven'e ait bir mektup		Tipografik uyum zayıf	Düşük benzerlik
Roma, İtalya	Tarihsiz	Belge	Tipografik ve yerleşim açısından eserdeki örneklerle yüksek düzeyde örtüşmektedir		Yüksek düzeyde benzerlik ancak tarihsel katkısı sınırlı

Tablo 3: *Filigranların Benzerlik ve Farklılıklarının karşılaştırılması-2*

Eserde tespit edilen “PIETER DE VRIES & COMP.” ibaresine sahip filigran, incelenen kaynaklar ile karşılaştırıldığında benzerlik gösteren iki ayrı filigran örneği öne çıkmıştır.

Eserde tespit edilen “PIETER DE VRIES & COMP.” ibareli filigranın farklı coğrafyalarda ve tarihlerde kullanıldığı belgelerle karşılaştırılması sonucunda, bazı örneklerin bu filigranla anlamlı düzeyde benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. En erken tarihli örnek, Almanya'nın Coburg kentinde bulunan Landesbibliothek arşivine ait 1799 tarihli bir belgedir. Bu örnek, tarihsel bağlam açısından önem arz etmekle birlikte, eserdeki filigranla yalnızca sınırlı biçimsel benzerlik taşımaktadır. Berlin'de Staatsbibliothek zu Berlin arşivinde bulunan diğer örnekler arasında, 1815 tarihli Heinrich August Marschner'e ait el yazması ve 1817 tarihli August Eberhard Müller'e ait müzik eseri sayılabilir. Her iki örnekte de aynı ibare yer almakla birlikte, tipografi ve yerleşim açısından eserdeki varyantla olan örtüşme sınırlıdır. Buna karşın, 1821 tarihli Andreas Jakob Romberg'e ait “Der Tod” başlıklı eserde bulunan filigran, özellikle harf dizilimi ve yazının hizalanışı açısından yüksek düzeyde benzerlik göstermekte ve eserdeki filigranla en güçlü eşleşmelerden biri olarak öne çıkmaktadır. Yine

Staatsbibliothek koleksiyonunda yer alan ve Ludwig van Beethoven'e ait 1824–1825 tarihli bir mektupta aynı ibare bulunmasına rağmen, bu örnek tipografik yapısı bakımından daha düşük düzeyde benzerlik sergilemektedir. Roma'daki Istituto Centrale per il Catalogo e la Documentazione (ICPAL) arşivinde yer alan ve kesin tarihi belirlenemeyen bir diğer örnek ise, tipografik form ve yerleşim açısından eserdeki filigranla dikkat çekici bir örtüşme göstermektedir. Bu durum, her iki örneğin aynı üretim klışesiyle hazırlanmış olabileceğine işaret etmektedir; ancak söz konusu belgenin tarihsiz oluşu, tarihsel analiz açısından katkısını sınırlamaktadır (Tablo 3). Tüm bu bulgulara ek olarak, Pieter de Vries & Comp. Firmasının, en az 1807 yılı itibariyle Hollanda'nın Roermond kentinde faaliyet gösterdiği arşiv kayıtlarıyla belgelenmiştir. Bu bilgi, filigranın yalnızca Almanya'daki belgelerle sınırlı kalmayıp, Hollanda merkezli bir üretim sürecine işaret ettiğini ortaya koymaktadır (The Smoorenburg Collection, 2017, s. 7). Sonuç olarak, eserdeki "PIETER DE VRIES & COMP." filigranı ile en yüksek benzerlik düzeyine sahip örnekler, 1821 tarihli Romberg belgesi ile ICPAL arşivindeki tarihsiz kayıt olarak değerlendirilmiştir.

Filigran No.6; deseni tam olarak belli olmasına rağmen elde edilen tüm kaynaklar araştırılmış ancak bu filigrana yönelik benzer filigranlara ulaşılamamıştır.

Diğer Koleksiyonlar ile Karşılaştırmalı İnceleme

Osmanlı resim sanatının dikkat çekici eserlerinden olan padişah portrelerine yönelik çalışmalar, müze ve kütüphane kayıtlarına farklı isimlerle kaydedilmiştir. Genel adıyla "Padişah Portreleri" olarak anılan bu eserlerin farklı tasarımları mevcuttur (Tanındı, 2022, s. 236-237). Osmanlı padişah portreleri albümlerinin benzerleri günümüzde çeşitli müze ve koleksiyonlarda yer almaktadır. Çalışma kapsamında BYEK_Umumi Koleksiyonu'na ait 5018 envanter numaralı padişah portreleri albümü Suna İnan Kırâç Vakfı, Konya Mevlâna Müzesi, Topkapı Sarayı Müzesi, Türk İslam Eserleri Müzesi, Berlin Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz ve Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan padişah portreleri ile hem görsel özellikler hem de içerik ve kompozisyon açısından değerlendirilmiştir.

Görsel 11: Sultan II. Mahmud reform önce ve sonrası

Kaynak: Suna ve İnan Kırâç Koleksiyonu, İmparatorluktan Portreler Sergi Kataloğu, 2005, s.33-35.

Suna İnan Kırâç Vakfı'nda bulunan *Padişah Portre Albümü*'nde I. Osman'dan II. Mahmud'a kadar 30 padişahın portresi yer almakta, II. Mahmud kıyafet reformu öncesi ve sonrası olmak üzere iki kez tasvir edilmiştir (Görsel 11). Benzer şekilde, Konya Mevlâna Müzesi'ndeki *Tesavir-i Âli Osman* eserinde I. Osman'dan Sultan Abdülmecid'e kadar 32 padişah yer almakta ve II. Mahmud yine iki farklı kıyafetle resmedilmiştir (Acar, 2018, s. 39).

Topkapı Sarayı Müzesi koleksiyonunda yer alan *İcmal-i Tevârih-i Âli Osman*'da 27, *Padişah Portreleri Albümü*'nde ise I. Osman'dan II. Mahmud'a kadar padişahların madalyon içindeki yarım boy portreleri bulunmaktadır; bu albümde de II. Mahmud'un iki portresi yer almaktadır (Görsel 12).

Görsel 12: *Sultân Gâzî II. Mahmud, Padişah Portreleri Albümü, Topkapı Sarayı Müzesi Koleksiyonu*

Kaynak: Betül Acar, 2018, s. 79-80.

Türk İslam Eserleri Müzesi'ndeki *Tâsvir-i Selâtin-i Osmaniyye* eserinde ise 32 padişahın portresi bulunmakta, II. Mahmud yalnızca kıyafet reformu sonrası görünümüyle resmedilmiştir (Görsel 13).

Görsel 13: *Sultan II. Mahmud Han. Tâsvir-i Selâtin-i Osmaniyye. Türk İslam Eserleri Müzesi*

Kaynak: Betül Acar, 2018, s. 59.

Berlin Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz koleksiyonundaki *Hadikâ'tü'l Mülûk* eserinde Sultan I. Osman'dan Abdülmecid'e kadar 32 padişahın portresi yer almakta, II. Mahmud kıyafet reformu öncesi ve sonrası iki kez tasvir edilmiştir (Görsel 14).

Görsel 14: *II. Mahmud. Hadikâ'tü'l Mülûk, Berlin Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz, Almanya*

Kaynak: <http://resolver.staatsbibliothek-berlin.de/SBB0000CDFE00000000>, Erişim Tarihi: 15.05.2025.

Son olarak, Süleymaniye Kütüphanesi Nafiz Paşa Koleksiyonu'ndaki Fihrist-i Şâhan ve Zeyilleri eserinde ise 33 padişahın madalyon çerçeveli portresi ile I. Abdülaziz'in fotoğrafı bulunmaktadır; II. Mahmud burada da iki farklı kıyafetle resmedilmiştir (Acar, 2018, s. 86).

Çalışmaya konu olan eserle en çok benzerliğin görüldüğü eser Topkapı Sarayı Müzesi Koleksiyonu'nda yer alan "*Padişah Portreleri Albümü*"dür. İki eser karşılaştırıldığında murakka kenarlarında kullanılan bordo renkli deri, padişahların madalyon içinde ayakta resmedilmesi ve sanatçının palet renklerinin benzer olduğu görülmektedir. Berlin Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz'de bulunan "*Hadikâ'tü'l Mülûk*" incelendiğinde reform öncesi çizilmiş olan II. Mahmud betimlemesinde kıyafet renklerinde ve madalyon içinde ayakta resmedilmesinde benzerlikler bulunmaktadır. Süleymaniye Kütüphanesi Nafiz Paşa Koleksiyonu'nda "*Fihrist-i Şâhan ve Zeyilleri*" bulunan eserde de stil olarak benzerlikler bulunmasına rağmen renk paletinde daha koyu renkler tercih edilmiştir. Türk İslam Eserleri Müzesi'nde bulunan eserde kompozisyon olarak benzerlikler bulunsada renk seçimi açısından oldukça

farklıdır. Suna ve İnan Kırâç Vakfı koleksiyonunda ve Konya Mevlâna Müzesi'nde bulunan örnekler çalışma konusu eserden renk ve kompozisyon olarak oldukça farklıdır (Tablo 4).

Koleksiyon/Müze	Albüm Adı	II. Mahmud'un Temsili	Reform Öncesi	Reform Sonrası	NOTLAR
BYEK_Umumi Koleksiyonu (İncelenen Örnek)	Tesâvîr-i Selâtin-i Osmâniyye	1 portre	Var	Yok	II. Mahmud'un adının yazılı olduğu sayfada saltanat ömrünün uzun olması için dua metni yer almakta.
Suna ve İnan Kırâç Vakfı	Padişah Portre Albümü	2 portre	Var	Var	
Konya Mevlâna Müzesi	Tesâvîr-i Âli Osman	2 portre	Var	Var	
Türk İslam Eserleri Müzesi	Tâsvir-i Selâtin-i Osmaniyye	1 portre	Yok	Var	
Topkapı Sarayı Müzesi	Padişah Portreleri Albümü	2 portre	Var	Var	Kenar bordür ve figür pozisyonu ile BYEK koleksiyonuna en çok benzeyen örnek
Topkapı Sarayı Müzesi	İcmal-i Tevârih-i Âli Osman				27 padişahın portresi bulunmaktadır.
Berlin Staatsbibliothek	Hadikâtü'l Mülûk	2 portre	Var	Var	Reform öncesi portre, incelenen örnek ile benzer duruş ve kompozisyon
Süleymaniye Kütüphanesi	Fihrist-i Şâhan ve Zeyilleri	2 portre + 1 fotoğraf	Var	Var	Kompozisyon benzer ama renk farkı belirgin

Tablo 4: *Diğer Koleksiyonların Değerlendirilmesi*

Değerlendirme

Çalışma kapsamında incelenen albüm örneğinin üretim tarihini belirlemek amacıyla, diğer koleksiyonlarda da yer alan II. Mahmud'un temsil biçimleri göz önüne alınarak dört ana kriter esas alınmış ve karşılaştırmalar yapılmıştır. Bu kriterler; portre sayısı (tek ya da çift oluşu), reform öncesi ve

sonrası temsillerin bulunup bulunmaması, stilistik benzerlikler ile kompozisyon ilişkileri ve fotoğraf ya da litografi gibi tekniklerin kullanımınıdır. Bu ölçütler çerçevesinde yapılan görsel karşılaştırmalar, albümler arasında muhtemel bir kronolojik sıralama oluşturulmasına imkân tanımıştır ve incelenen eserin tarihlenmesine dair kanıtlar sunmuştur. Bu bağlamda en erken örnek olarak Topkapı Sarayı Müzesi'nde yer alan “*İcmal-i Tevârih-i Âlî Osman*” albümü öne çıkmaktadır. Albümde yalnızca 28 Osmanlı padişahına yer verilmiş, II. Mahmud'un temsiline yer verilmemiştir. Bu durum, eserin II. Mahmud'un saltanatından önce üretildiğini ve diğer albümlere kıyasla kronolojik olarak önce geldiğini göstermektedir. Bu albümü takiben, Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, Umumi Koleksiyonu'nda 5018 envanter numarasıyla kayıtlı “*Tesâvir-i Selâtîn-i Osmâniyye*” albümü, erken dönem özellikleri bakımından dikkat çekmektedir. Bu albümde II. Mahmud yalnızca geleneksel Osmanlı kıyafetiyle, yani sarık ve kaftan giymiş şekilde tek bir portreyle temsil edilmiştir. Portre sayfasında yer alan “saltanatının uzun ömürlü olması” yönündeki dua ifadesi, portre üretiminin padişahın hayattayken yapıldığını ve dolayısıyla albümün 1839'dan önce tamamlandığını göstermektedir. Kıyafet reformuna ilişkin herhangi bir görsel unsurun yer almaması ise bu tarihi daha da geriye, 1828 öncesine çekmektedir.

Eserde kullanılan kâğıtlarda yer alan filigranlar da tarihlendirme açısından önemli ipuçları sunmaktadır. Tespit edilen altı farklı filigrandan ikisi yaklaşık olarak 1815 (LA BRIGLIA) ve 1821 (PIETER DE VRIES & COMP.) yıllarına tarihlenmektedir. Bu da albümde kullanılan kâğıtların 1815–1821 yılları arasında üretildiğini ve albümün bu dönemi takiben hazırlandığını düşündürmektedir.

BYEK albümünde görülen portre, stilistik ve kompozisyonel açıdan Topkapı Sarayı'ndaki “*Padişah Portreleri Albümü*” ile önemli benzerlikler taşımaktadır. Ancak söz konusu Topkapı örneğinde II. Mahmud'un hem reform öncesi hem de reform sonrası temsilleri yer almakta, bu da eserin daha geç bir tarihte üretildiğini düşündürmektedir. Benzer şekilde, Berlin Staatsbibliothek'teki “*Hadikâtü'l Mülûk*” albümünde de reform öncesi bir temsil mevcuttur ve bu betimleme kompozisyonel açıdan BYEK örneğiyle büyük benzerlik göstermektedir. Dolayısıyla bu iki örnek, BYEK albümünün stilistik izlerini taşıyan ancak ondan daha sonra üretildiği düşünülen eserlerdir.

Diğer bazı albümlerde ise reform sonrası temsil biçimlerinin yanı sıra dönemin teknik gelişmelerinin de izleri görülmektedir. Örneğin, Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki “*Fibrîst-i Şâban ve Zeyilleri*” albümünde hem reform öncesi hem de sonrası portreler bir arada sunulmakta, ayrıca bir fotoğraf da yer almaktadır. Bu durum, söz konusu eserin litografi ve fotoğraf gibi yeni teknolojilerin kullanımında olduğu daha geç bir döneme ait olduğunu göstermektedir. Benzer biçimde, Suna ve İnan Kıraç Vakfı koleksiyonundaki albümde II. Mahmud'un iki farklı görünümü yer almakta, yüksek sanatsal kalite ve gelişkin resim tekniği, bu eserin daha geç dönemlerde üretildiğine işaret etmektedir.

Sonuç

Bu çalışma, Osmanlı padişah portre albümlerinden biri olan BYEK Umumi Koleksiyonu'na ait *Tesâvir-i Selâtîn-i Osmâniyye* albümünü, özellikle II. Mahmud'a ait portre bağlamında tarihsel ve görsel açıdan ayrıntılı biçimde analiz etmeyi amaçlamıştır. Görsel özellikler, ikonografik unsurlar, dua metni gibi içeriksel veriler ile kullanılan kâğıtlardaki filigranlar üzerinden yapılan değerlendirme sonucunda, albümün 1821–1828 yılları arasında, II. Mahmud'un kıyafet reformu öncesinde üretildiği anlaşılmıştır. Bu albüm, ne tamamen geleneksel örnekler arasında yer almakta ne de reform sonrası estetik anlayışını yansıtan geç dönem üretimlerle örtüşmektedir. Dolayısıyla BYEK albümü, Osmanlı görsel kültüründe bir geçiş anını yansıtan, dönemine özgü özgün bir örnek olarak öne çıkmaktadır. Albümdeki tekil ve geleneksel kıyafetle yapılmış portre hem sanat tarihsel hem de siyasal dönüşüm açısından anlamlı bir belge niteliğindedir. Çalışma kapsamında ele alınan padişah portre albümleri arasındaki benzerlikler ve farklılıklar, büyük ölçüde görsel içeriklerin karşılaştırmalı incelenmesiyle ortaya konmuştur. Ancak yalnızca BYEK ve Süleymaniye koleksiyonlarındaki eserler fiziksel olarak detaylı biçimde incelenebilmiştir. Bu albümlerde reform sonrası görsel temsillere sonradan ekleme yapıldığına dair herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Bununla birlikte, diğer örneklerde yer alan benzer görsellerin üretim sürecine mi yoksa sonradan müdahaleye mi ait olduğuna ilişkin net bir kanaate varılabilmesi, ancak kodikolojik ve teknik analizlerin doğrudan yapılmasıyla mümkündür.

Özellikle filigran tespiti, boya ve kâğıt analizi, katman incelemesi gibi yöntemlerle desteklenecek daha kapsamlı fiziksel incelemeler, bu tür albümlerin üretim tarihi, sanatçı katkısı ve dönemin estetik-politik bağlamı hakkında daha sağlıklı sonuçlar elde edilmesini sağlayacaktır. Bu bağlamda, ileride yapılacak disiplinler arası çalışmaların söz konusu albümlerin tarihlendirilmesi ve üretim sürecinin anlaşılması açısından önemli katkılar sunacağı değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Acar, B. (2018). Osmanlı Padişah Portreleri: Fihrist-i Şâhân ve Zeyilleri (Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ABD Kongre Kütüphanesi. (1808). Memory of Paper. <https://memoryofpaper.eu/gravell/record.php?RECID=4285>, Erişim Tarihi: 09.06. 2025.
- ABD Kongre Kütüphanesi. (1815). Memory of Paper. <https://memoryofpaper.eu/gravell/record.php?RECID=4284>, Erişim Tarihi: 09.06. 2025.
- Ateşli, M. (2016). Geç Osmanlı çağdaşlaşma sürecinde toplumsal ve siyasal dönüşümlerin resim sanatına yansımaları (Sanatta yeterlik tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Biddle, M. (2017). New strategies in using watermarks to date Sub-Saharan Islamic manuscripts. A. Brigaglia & M. Nobili (Eds.), The arts and crafts of literacy: Islamic manuscript cultures in Sub-Saharan Africa (ss. 27–68). Berlin, Boston: De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110541441-002>
- Gonçalves, M. F. (2023). The paper in the captaincy of Minas Gerais: Identification of provenance from the material study of the separate documentation of the Casa dos Contos collection of the Arquivo Público Mineiro (1750–1800). Revista Acervo.
- Güney, G., & Erdoğan, S. (2024). Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver'in kâğıda dair defterleri üzerine bir değerlendirme. Hars Akademi, 7(2), 111–126. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14547890>
- ICPAL (Istituto Centrale per il Catalogo e la Documentazione). (t.y.). Filigran kaydı: PIETER DE VRIES & COMP. (icpl.cci.XVI.113.a). <https://cci-icpal.cultura.gov.it/at/it/documenti/detail/2109.html>, Erişim Tarihi, 22.08.2023.
- Johnson, R. E. (2022). Icelandic manuscripts in North America: Palaeography and codicology in Iceland. Icelandic Connection, 72(3), 102–112.
- Kapitan, K. A. (2021). Dating paper manuscripts based on watermarks: A case study of selected nineteenth-century Icelandic manuscripts. M. J. Driscoll (Ed.), Care and conservation of manuscripts 17: Proceedings of the seventeenth international seminar held at the University of Copenhagen 11th–13th April 2018 (ss. 15–26). Museum Tusculanum Press.
- Kropf, E. (2012). Resources for the study of watermarks. Islamic Manuscript Studies. <https://guides.lib.umich.edu/islamicmsstudies/watermarks>
- Laurentius, F., & Laurentius, T. (2016). Italian watermarks: 1750–1860. Leiden: Brill.
- Oran, E., & Sengir Aydın, S. (2022). Osmanlı'da resim sanatının gelişimi ve sanata yön veren padişahlar. İletişim ve Sanat, (7), 134–159.
- Ornato, E. (2022). An experiment in dating documents through the analysis of watermarks: The letter 'P' in incunabula of the Low Countries. M. Maniaci (Ed.), Trends in statistical codicology (ss. 183–202). Berlin, Boston: De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110743838-007>
- RISM. (Yaklaşık 1799). https://memoryofpaper.eu/rism_bsb/rism_bsb.php?Nr=D-Cl%2024, Erişim Tarihi: 22.08.2023.

- Rukancı, F. (2012). Yazma eserlerde fiziksel niteleme. *ERDEM İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (63), 169–204.
- Safitri, R., Limbong, P. F., & Nazarudin. (2022). European paper and watermarks in the Quran copy of Tubagus Mustofa Bakri. *Puslitbang Lektur, Khazanah Keagamaan ve Manajemen Organisasi*, 1–28. <https://doi.org/10.31291/jlka.v20i1.1016>
- Saraç, E. (2012). Kâğıdın gizli kimliği: Filigran. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 323–330.
- Saraç, E. (2017). Ankara Etnografya Müzesi el yazmalarında filigran (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Sasaki, T. (1992). The dating of the Aosta manuscript from watermarks. *Acta Musicologica*, 64(1), 1–16. <https://doi.org/10.2307/932989>
- Stephanov, D. (2021). Mahmud II. *The Encyclopaedia of Islam Three*. Leiden, Boston: Brill.
- Tanıncı, Z. (2022). Bezmiâlem Valide Sultan'ın kitap hazinesinden musavver ve müzehhep bir Mesnevî. İ. Yaşayanlar (Ed.), *Bir ömür tarih: Prof. Dr. Yusuf Oğuzoğlu'na armağan* (ss. 235–238). Bursa: Gaye Yayınevi.
- The Smoorenburg Collection Watermarks Rare Books in The Metropolitan Museum of Art Libraries. (2017). A unique collection of old watermarks: 165 watermarks on 143 blank paper sheets. Rockingstone.
- WZIS. (1815). Filigran kaydı: PIETER DE VRIES & COMP. Staatsbibliothek zu Berlin – Stiftung Preußischer Kulturbesitz. https://www.wasserzeichen-online.de/wzis/struktur.php?ref=DE0960-RiesH5N_8v, Erişim Tarihi 22.08.2023.
- WZIS. (1824–1825). Filigran kaydı No. 141648. <https://www.wasserzeichen-online.de/wzis/detailansicht.php?id=141648>, Erişim Tarihi 22.08.2023.
- WZIS. (Yaklaşık 1817). Filigran No. 137851: PIETER DE VRIES & COMP. <https://www.wasserzeichen-online.de/wzis/detailansicht.php?id=137851>, Erişim Tarihi 22.08.2023.
- WZIS. (Öncesi 1821). Filigran No. 141269: PIETER DE VRIES & COMP. <https://www.wasserzeichen-online.de/wzis/detailansicht.php?id=141269>, Erişim Tarihi 22.08.2023.